

ШЕЗДЕСЕТА ГОДИНА ВОЈНОТЕХНИЧКОГ ГЛАСНИКА: ИСХОДИШТЕ ВОЈНОТЕХНИЧКЕ МИСЛИ У ВОЈНОЈ ШТАМПИ КНЕЖЕВИНЕ/КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Мијатовић Б. *Иван*, Министарство одбране
Републике Србије, Војни музеј, Београд

ВРСТА ЧЛАНКА: историографски прилог, уводник

Сажетак:

У чланку је дат поглед на исходиште војнотехничке мисли у војној штампи Кнежевине/Краљевине Србије, у светлу обележавања јубилеја – шездесете године Војнотехничког гласника. Први штампани војни лист појављује се средином XIX века у приватном издању – Војин који са бави широким спектром војних питања међу којима посебно место заузима „наука о оружју“. Са гашењем овог листа настаје празнина која се убрзо допуњује излажењем Ратника, војног листа у издању Главног генералштаба Војске Кнежевине Србије чије су теме, поред ратне вештине, војна књижевност и наука о оружју, као темељ упознавања и едукације официрског кора са савременим средствима ратне технике. У периоду до 1914. године српска војна мисао, а самим тим и војнотехничка мисао, није заостајала за савременим трендовима у европској и светској војној и војнотехничкој мисли. Пажљиво су праћени токови развоја наоружања у Европи и свету и преношени на страницама војних часописа.

Кључне речи: војна штампа, Војин, Ратник, војна мисао, ратна вештина, војнотехничка мисао, модернизација, наука о оружју, наоружање.

Војна штампа је као неумољиви хроничар бележила кретања у војсци и друштву у домену војнотеоријске мисли, али посредно и у домену војнотехничке мисли и модернизације. На тај начин војна штампа је била активни субјекат и чинилац времена – давала је снажне импулсе ка модернизацији војске.

Иако се зачеци војне књижевности (при чему мислимо и на војну штампу) на просторима Србије везују за другу половину XIX века, то не значи да војска као оружана сила и лица задужена испред владара да

опремају војску, нису пратила модернизацијске процесе у свету у домену стратегије, тактике, ратне технике, наоружања ... Заправо, људи задужени за опремање војске у Србији пажљиво су пратили „трендове“ на пољу ратне технике и трудили се да за своју војску обезбеде „модерна“ ратна средства. Тако је Србија међу првима почела да у војне сврхе користи авионе и аутомобиле, и у свету, по питању ратне технике, била у самом врху по техничкој опремљености у многим областима.

Војна штампа у Србији појавила се релативно касно. Сматрајући да у Европи вероватно нема државе која има тако мало књига из „гране војничке“, те да се то што пре мора исправити, Јован Драгашевић¹ је 1864. године почео да издаје *Војин*, као „лист за војничке науке, вештине и новости“. Часопис је требало да се бави „... организацијом, администрацијом, тактиком, стратегијом, артилеријом, војним грађевинарством, ратном историјом, географијом и топографијом, статистиком, науком о оружју, војничким судством итд.“ значи свим „војним стварима“ од значаја за једну савремену европску војску XIX века. Овај лист је умногоме надомештавао недостатак „књига војничких“.

Слика 1 – Јован Драгашевић, почасни ђенерал (4. фебруар 1836–1. јули 1915)

¹ Јован Драгашевић, почасни ђенерал (4. фебруар 1836 – 1. јули 1915) завршио Артилеријску школу 1860. године са III класом, када је и произведен у чин пешадиског потпоручника. Одмах после завршетка Артилеријске школе постаје и њен професор и предаје у току 26 година професорског рада неколико предмета (Историју – општу и српску, Географију, Историју ратне вештине, Стратегију, Статистику и Стилистику). Био је оснивач, власник и уредник првог српског војног часописа *Војин*, а као Начелник Историског одељења Главног ђенералштаба уређивао је и војни часопис *Ратник*. Био је редовни члан Српског ученог друштва и Српске краљевске академије. Оставио је неизбрисиви траг у образовању младе српске официрске интелигенције, развоју војних наука и стварању нових погледа у српској војсци. Активно је учествовао у ратовима 1876–1878. Плодан војни писац који је објављивао поред чланака у *Војину* и *Ратнику* и велики број књига из области географије, етнографије, реторике, историје и статистике. Поред војних дела писао је поезију и драме

Слика 2 – Војин, „лист за војничке науке, вештине и новости“

Иако је излазио као приватни војни лист и искључиво зависио од новца добијеног од „пренумераната“ (претплатника – прим. И. М.), потреба за војном писаном речју дубоко се укоренила међу српске официре. Због учесталих финансијских проблема, иако „насушна потреба“ *Војин* се након 6 година постојања једноставно угасио 1870. године.² Као прво војностручно гласило у Србији и на Балкану, с правом се „у освиту српске војне периодике“ тај лист може сматрати симболом војничког сазревања који је однеговао „прве самосталне зачетнике српске војне мисли“.³ У *Војину* је пронађена књига почетница из које ће се срицати основни појмовник у теорији ратне вештине.⁴ *Војин* ће својим читаоцима дати и прве појмове о наоружању и ратној техници свога доба. Ова „књига почетница“ пружиће основне податке о црном баруту, пушкама спредњачама, острагпунећим пушкама, пушкама жлебушама, иглењачама, али и о топовима, ракетним топовима, олученим топовима, упаљачима за артиљеријску муницију, средствима везе, па чак и бродовима.

Техничка модернизација (модернизација наоружања) као „насушна“ потреба ради држања корака са светом, са потенцијалним противником, у српској држави и српској војсци своје корене има још у

² Иван Мијатовић, *Перо са снагом мача*, специјални прилог 39, *Одбрана* бр. 81, 1. фебруар, Београд, 2009, стр. 39.

³ Божидар Јововић, *Колијевка стасовања новог живота*, специјални прилог „Међаши војног новинарства“, *Војска*, 24. јануар, Београд, 1999, стр. 4–5.

⁴ Косовка Перовић, Љиљана Брчић, *Војин најстарији српски војни часопис 1864–1870*, *Библиографија прилога*, Београд, 2002, стр. 17.

доба Првог и Другог српског устанка. Иако су српски борци у Првом устанку по питању наоружања били принуђени да се сналазе како знају и умеју, да се боре оружјем запленим од непријатеља и често импровизују, остаје чињеница да је непријатељу требало парирати сличним или бољим оружјем.⁵

Набавка оружја и муниције из иностранства била је и остала озбиљан проблем касније и за Књажевину Србију, па је, поред одржавања и оправке купљеног или добијеног оружја, била преко потребна и сопствена производња. Зачудо, и ма колико то нама данас деловало и необично и нелогично, Срби су почели да лију сопствене топове много пре него што су се упустили у серијску производњу пушака – почев од занатског ливења појединих артиљеријских оруђа у околини Страгара и манастира Вољавча, преко мануфактурне производње глаткоцевних топова у новооснованој Тополивници у Крагујевцу,⁶ све до спредпунећих изолучених топова система Ла Хит, за оно време веома модерних и усавршених.⁷ Прогрес у изградњи сопствене војне индустрије, а према томе и у „животу друштвеном има свој постанак, чији се трагови могу пропратити у преживјелој прошлости, као заборављен извор велике ријеке“.⁸

Након успешног појављивања *Војина*, а после српско-турских ратова (српско-османских ратова) 1876–1878. године, који су донели Србији самосталност и међународно признање, повећало се интересовање српских официра за војну књижевност, а са друге стране повећала се и потреба за војним гласилом које би на својим страницама уобличавало најновија ратна искуства.⁹ Све је то нужно условило покретање новог листа на иницијативу тадашњег министра војног, ђенералштабног потпуковника Јована Мишковића.¹⁰

⁵ Оливера Думић, *Крцалије*, *Весник* бр. 35, Београд, 2008, стр. 124; Оливера Думић, *Османска војна сила у доба Првог српског устанка*, у: *Делиград од устанка ка независности* (зборник радова са међународног научног скупа), Београд, 2007, стр. 103.

⁶ О војној индустрији и производњи шире видети: М. Коларић, *Проблем наоружања за време Првог устанка и Карађорђева тополивица у Београду*, *Историјски гласник* 4/1949, Београд, 1949; С. Гавриловић, *Јован Форгаши, звоноливац и тополивац из доба Првог српског устанка*, *Зборник за друштвене науке Матице српске* бр. 49, Нови Сад 1968; Живомир Спасић, *Почеци Тополивнице у Крагујевцу*, у: *Пола века науке и технике у обновљеној Србији 1804–1854*, Крагујевац, 1996; Оливера Думић, *150 година од првог ливења топова у Србији – Звона из Крагујевачке фабрике*, *Војни информатор* бр. 5–6, Београд 2003; Небојша Ђокић, *150 година од прве серијске производње топова у Србији*, *Расински анали* 2, Крушевац, 2004; Иван Мијатовић, *Војна индустрија у Србији XIX века*, *Нови гласник* бр. 1–2 Београд, 2008.

⁷ Готово идентични топови су у то време били уведени и у наоружање француске и аустријске војске.

⁸ Н. П. Михневић, *Историја ратне вјештине*, Цетиње, 1908, увод, стр. XI.

⁹ Петар Дамјанов, *Реч као мач*, Београд, 2004, стр. 59.

¹⁰ Јован Мишковић, ђенерал (6. јули 1844 – 20. октобар 1908) завршио је Артилериску школу 1865. године. У чин ђенералштабног мајора унапређен је 1876. године, а исте године и у

Слика 3 – Министар војни, ђенералштабни потпуковник Јован Мишковић

Боравећи у Нишу, у обиласку новоослобођених територија, Мишковић са својом идејом и одлуком о покретању „војног листа“ обавештава тадашњег начелника ђенералштаба, наредбом Ф№ 408. од 6. јануара (18. јануара по новом календару) 1879. године. У својој наредби Мишковић је изрекао мисао која је и данас актуелна: „Војска без свога листа као човек без говора“. Полазећи од става да је доста „времена прошло од како је наша војска без свога гласила, без свога листа“, те да је „у времену када се наша војска, на основу стечених искустава бојних, има да препороди и учврсти, војни лист нам је и неоспоран и неопходан“, Мишковић даје и основне смернице за издавање листа.

У сарадњи са својим бившим наставником, и бившим уредником *Војина* Јованом Драгашевићем, са којим је сарађивао на пољу војне писане речи, Мишковић се одлучује да да име листу *Ратник*, и да се штампа о трошку војног министарства. Такође, као издавач ће се појавити Главни ђенералштаб, а уређивање ће бити у делокругу Историјског одељења главног ђенералштаба.

чин ђенералштабног потпуковника. У чин пуковника унапређен је 1883. године. Обављао је велики број одговорних дужности од којих се издвајају: шеф ђенералштаба Алексиначке војске, ађутант кнеза Милана, начелник главног ђенералштаба у више наврата и министар војни у више наврата. У српско-турским ратовима 1876–1878. године био је на командним дужностима, а у српско-бугарском рату 1885. године био је командант Дринске дивизије. За време првог министровања покренуо је часопис *Ратник*. Члан Српске краљевске академије наука постао је 1894. године. Један је од најумнијих српских официра и један од најплоднијих војних писаца са краја XIX века. Поред великог броја радова у часописима објавио је и велики број научних дела. (Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд 2003, стр. 161–165).

Боравећи у Нишу, у обиласку новоослобођених територија, Мишковић са својом идејом и одлуком о покретању „војног листа“ обавештава тадашњег начелника ђенералштаба, наредбом Ф№ 408. од 6. јануара (18. јануара по новом календару) 1879. године. У својој наредби Мишковић је изрекао мисао која је и данас актуелна: „Војска без свога листа као човек без говора“. Полазећи од става да је доста „времена прошло од како је наша војска без свога гласила, без свога листа“, те да је „у времену када се наша војска, на основу стечених искустава бојних, има да препороди и учврсти, војни лист нам је и неоспоран и неопходан“, Мишковић даје и основне смернице за издавање листа.

У сарадњи са својим бившим наставником, и бившим уредником *Војина* Јованом Драгашевићем, са којим је сарађивао на пољу војне писане речи, Мишковић се одлучује да да име листу *Ратник*, и да се штампа о трошку војног министарства. Такође, као издавач ће се појавити Главни ђенералштаб, а уређивање ће бити у делокругу Историјског одељења главног ђенералштаба.

По идеји Јована Мишковића, садржај *Ратника* требало је да буде конципиран на следећи начин:¹¹

– *званични део*, у којем ће се, услед недостатка званичног службеног војног листа, штампати сви „војни закони, укази, прописи, објаснења, рапорти, извешћа, реферати, и томе подобно, што буде од значаја по службу и од вредности по војску“;

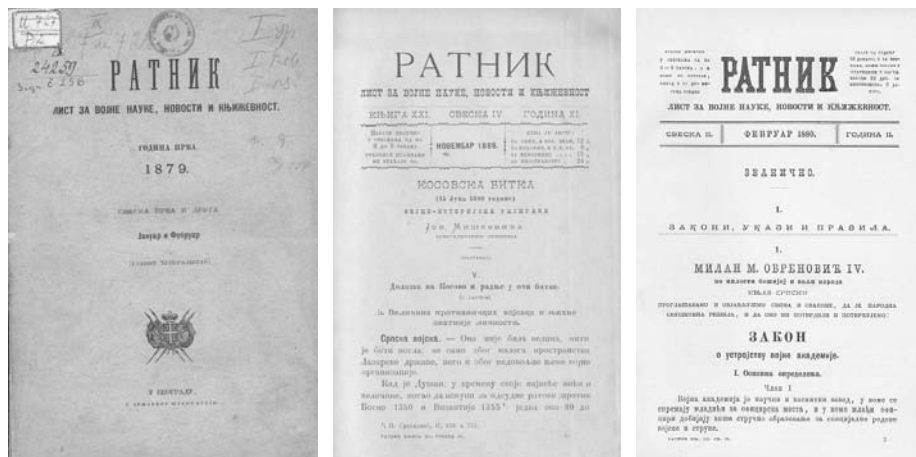
– *научни и поучни део*, у којем ће се штампати „начела и поуке из свију војних грана: организације и администрације, тактике и стратегије, географије и топографије, фортификације и грађевине, артиљерије и технике, судства и лекарства, историје и етнографије, премеравања и крокирања, статистике и економије и.т.д.“;

– *новине и књижевност*, део у којем ће се штампати „како сви нови проналасци у свима војним гранама од вредности, тако и нова дела...“.

Својим наређењима министар војни је подстицао рад официра, тако да су писали и преводили за *Ратник*, обавештавајући о најновијим збивањима у српској и европским војскама. Велика празнина у српској војној литератури и потреба за образовањем, али и помањкање уџбеника, учинили су да овај часопис, у којем је штампано много војних студија, расправа и других чланака из најразличитијих војних области, има велики утицај на даље развијање војних знања и усавршавање старешинског кадра у српској војсци крајем XIX и почетком XX века.¹²

¹¹ *Двадесетпетогодишњица Ратника*, Београд, 1904, стр. 9–10.

¹² Slavica Ratković-Kostić, *Војни часопис „Ратник“ 1879–1934, Војноисторијски гласник* 1–3, Београд 2000, стр. 60.

Слика 4 – Ратник, лист за војне науке, новости и књижевност

Раздвајање званичног дела и покретање *Службеног војног листа* 1881. године, допринело је да се *Ратник* осамостали као лист за војне науке, новости и књижевност.

У периоду излажења *Ратника* од 1879. године до 1914. године, овај часопис био је полигон за пласирање знања из разних „војних грана“. За *Ратник* тога времена и, посебно, за независна (приватна) војна гласила карактеристично је да су у њима српски војни писци инсистирали да држава примењује у пракси верификована знања.¹³ Највише порука упућивано је официрима, те је стога *Ратник* имао неизмеран значај за стручно оспособљавање припадника војске, чиме је индиректно утицао и на квалитет њене борбене изградње, развој ратне војне вештине, стратегије и тактике и на очување од заборава догађаја и личности из ратне и војне прошлости.

Од самог почетка излажења, наредбом министра војног регулисана је уређивачка политика која је у неколико наврата минимално модификована. Самим својим заглављем *Ратник* је дефинисан као *часопис за војне науке, новости и књижевност*, при томе се и на тај начин одређујући ка материји која се обрађује унутар корица. Поред тога, статутом *Ратника* такође је дефинисан садржај листа који треба да пре свега испуни очекивања читалаца, а затим и војног врха, који је свестан свих недостатака у систему школовања и усавршавања официрског кора.

У првим делима српске војне књижевности, средином XIX века, није било апсолутне сагласности у вези са класификацијом дисциплина (грانا) ратне вештине. Према неким, то су: историја ратне вештине, стратегија, тактика, фортификација, наука о оружју и наука

¹³ Петар Дамјанов, *Реч као мач*, Београд, 2004, стр. 64.

о терену, док је група најзначајнијих ондашњих војних мислилаца (Ј. Драгашевић, Д. Ђурић, Ј. Анђелковић) сматрала да се ратна вештина дели на стратегију и тактику.¹⁴

Димитрије Ђурић¹⁵ ратну вештину назива војном вештином и сматра је „путством“, како се ваља борити да се постигне циљ са што мање жртава.¹⁶ Војна вештина је „главна војна наука“, а остале су: војна статистика, топографија и картографија, артиљерија, фортификација и војна психологија. У својим белешкама, Јован Мишковић је војне науке поделио на тактику, стратегију, географију, статистику, фортификацију и артиљерију,¹⁷ док је Јован Драгашевић стратегију и тактику сматрао наукама „...које се нарочито војничким зову“, а артиљерију и инжењерију видео је као „занате“ у служби тих наука.¹⁸

Покушаји да се „наука о оружју“ уведе у „гране“ ратне вештине и сврста у војне науке, није наишао на подршку међу теоретичарима војне мисли. Није било званичних погледа на поделу ратне вештине и усаглашених ставова, али је значајан податак да је у статуту часописа *Ратник* дефинисано да су „војне гране“: организација, тактика, стратегија, артиљерија и фортификација.¹⁹

¹⁴ Бранислав Ђорђевић, *Српски војни ствараоци о ратној вештини*, Војно дело бр. 3, Београд, 1998, стр. 139; Шире видети: Јован Драгашевић, *Први појмови из стратегије*, Војин бр. 6, Београд 1866, стр. 273; Димитрије Ђурић, *Пристап Грисхајмовој Тактици*, Војин бр. 1, Београд 1864, стр. 2; Ј. Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, Београд 1876, стр. 19.

¹⁵ Димитрије Ђурић, ђенерал (1838–1893). По завршетку гимназије ступио је 1855. године у Артиљериску школу. У чин пешадијског потпоручника произведен је 1860. године. На специјализацију у Топографско одељење Главног генералштаба у Берлину упућен је 1861. године. Поднео је оставку на службу у српској војсци 1863. године, јер није испуњено дато му обећање да ће похађати пруску вишу војну школу. Оставка му је уважена и он је отишао у Русију, где се 1864. активирао у чину пешадијског поручника. У Николајевску ђенералштабну академију ступио је 1865. године. По завршетку Академије вратио се 1867. у Србију, где је поново примљен у војску са чином ђенералштабног поручника. У чин пуковника унапређен је 1881, а у чин ђенерала 1893. године. У трупи је службовао веома кратко, а обављао је више дужности у Генералштабу и Министарству војном. Био је начелник Историјског и Оперативног одељења Главног ђенералштаба, начелник Економског одељења у Министарству војном, два пута министар војни (1889. и 1892) и два пута Управитељ Војне академије (1888. и 1892). Од 1867. до смрти био је професор у Артиљериској школи и Војној академији. Предавао је више предмета, а главни су му били Тактика и Стратегија. У рату 1876. био је главни интендант српске војске, а у рату 1877/1878. био је начелник штаба Шумадијског корпуса. Од 1892. године био је почасни члан Српске академије наука. Један је од најугледнијих стваралаца војне мисли и утемељивача ратне вештине у Србији тога доба. Као питомац Артиљериске школе превео је са француског дело *Ратна начела Наполеонова*. Први је наш војни мислилац који је дефинисао стратегију и тактику у *Пристапу Грисхајмовој Тактици*, коју је превео за часопис *Војин* за 1864. годину. Поред бројних чланака у војним и другим часописима објавио је и велики број дела из Војне историје и ратне вештине. (Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд 2003, стр. 88–92)

¹⁶ Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, Београд, 1879, стр. 6.

¹⁷ Архив Српске академије наука и уметности, Београд, Историјска збирка, бр. 7242, *Белешке Јована Мишковића*, белешница бр. 15.

¹⁸ Јован Драгашевић, *Војна географија Ипирског тропоља*, Београд, 1903, 5; Бранислав Ђорђевић, *Српски војни ствараоци о ратној вештини*, Војно дело бр. 3, Београд, 1998, стр. 140.

¹⁹ *Статут листа*, *Ратник*, свеска I, јануар 1881, стр. 2.

У периоду од 1879. до 1914. године у часопису *Ратник* објављено је 2903 чланка у 367 свезака које су изашле у овом периоду (месечне све-ске или двоброј), који су се бавили војним наукама, новостима на пољу војне мисли и технике, и испољили огроман утицај на едукацију и усавршавање официрског кора. Током свог постојања у овом периоду, часопис *Ратник* био је окренут, пре свега, историји ратова и ратној вештини, као основним компонентама образовања сваког савременог официра.²⁰

Табела

Преглед броја чланака по појединим областима
у часопису *Ратник* за период 1879 – 1914. године²¹

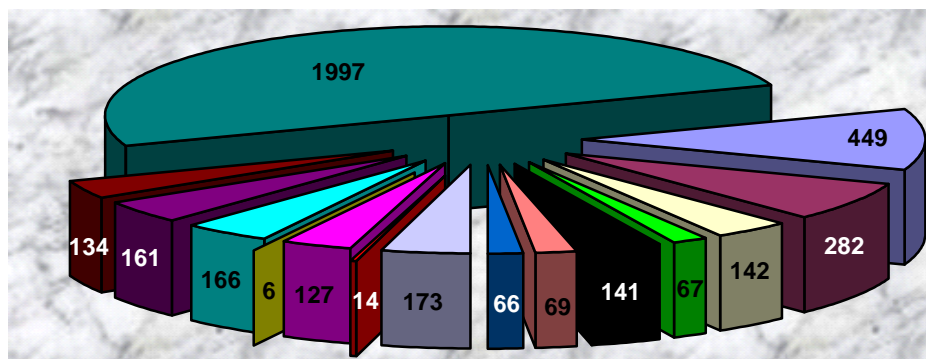
Ред. број	ОБЛАСТ	Број чланака
1.	Стратегија	142
2.	Ратови и историја ратова	449
3.	Општа тактика	282
4.	Пешадија и њена тактика	67
5.	Артилерија и њена тактика	141
6.	Коњица и њена тактика	69
7.	Инжињерија	66
8.	Ваздухопловство	14
9.	Морнарица	6
10.	Администрација и економија	59
11.	Ђенералштабна служба	29
12.	Наоружање и техника	173
13.	Хемија	17
14.	Фортификација	127
15.	Географија и топографија	166
16.	Војно судство	61
17.	Морално васпитање војске	95
18.	Организација и формација војсака	161
19.	Саобраћајна средства и комуникације	50
20.	Санитет и ветерина	93
21.	Трупна правила, упуту и прописи	134
22.	Маневри и трупна вежбања	88
23.	Школе, курсови, испити и предавања	85

²⁰ Slavica Ratković Kostić, *Vojni časopis „Ratnik“ 1879–1934, Vojnoistorijski glasnik 1–3*, Beograd 2000, str. 64.

²¹ *Двадесетпетогодишњица Ратника*, Београд, 1904, стр. 355–410;
Друга Двадесетпетогодишњица Ратника, Београд, 1935, стр. 3–157.

24.	Прокламације, беседе и сл.	70
25.	Књиге као прилози Ратнику	54
26.	Књижевни прегледи, војна и лепа књижевност	147
27.	Преглед војне штампе, наше и стране	10
28.	Библиографија	21
29.	Некролози и читуље	27
У К У П Н О		2903

У складу са тадашњим размишљањима да је историја ратова неисцрпни рудник идеја за поступање у одређеним ситуацијама (у ставовима класика војне мисли и савременика у области војних наука), много већи број чланака (449) посвећен је овој категорији (као самосталној и посебној), док је ратној вештини кроз њене гране и тактику родова, јединица, употребом јединица и техничким достигнућима, ипак посвећен свеукупно највећи простор.

■ Ратови и историја ратова	■ Општа тактика
■ Стратегија	■ Пешадија и њена тактика
■ Артиљерија и њена тактика	■ Коњица и њена тактика
■ Инжињерија	■ Наоружање и техника
■ Ваздухопловство	■ Фортификација
■ Морнарица	■ Географија и топографија
■ Организација и формација војска	■ Трупна правила и прописи
■ „Остало“	

Графикон: Преглед броја чланака по појединим областима у часопису Ратник 1879–1914. године

Приметно је да се на војне науке, историју ратова, ратну вештину и технику, и друге гране непосредно усмерене на рат и припреме за рат, односи 57,97% објављених чланака. Међутим, при свему то-

ме не смеју се заборавити и неке области које су „мало скрајнуте“ од непосредних потреба једне савремене војске, али без којих су рат и ратна дејства немогућа. У ту групу спадају и администрација и ђенералшабна служба, али и области које се баве здрављем људи и животиња – санитет и ветерина. Такође, маневри и трупна вежбања су у функцији рата, али их овде нисмо посебно третирали, а могли су бити у функцији ратне вештине.

Оно што посебно изазива пажњу свакако је област „морнарица“, која је нашла своје место у садржају *Ратника*. Иако мали број чланака (6) за једну копнену војску као што је била војска Кнежевине/Краљевине Србије, ова област и није од неког пресудног значаја за едукацију официрског кора. И поред тога што се појавила тек од 1904. године, ипак је значајна, јер показује да се савремена војна мисао тог доба у свету са пажњом пратила у Србији, па чак и у домену поморских операција и новина у овој области.²²

Поред чланака домаћих писаца, *Ратник* је обиловао преводима дела страних војних аутора, највише руских, француских, немачких и аустријских.²³ Преведена су дела Голца, Бријалмона, Шерфа, Драгомирова, Лера, од којих су нека штампана (краћа дела) у самом *Ратнику*, а нека од њих као додатак *Ратнику*.

Све до краја XIX века они чија је дужност била вођење војски нису се бавили развојем наоружања, премда су сва достигнућа радо усвајали, већ су то остављали бризи специјалиста, најпре занатлијама, а касније војним техничарима и инжињерима. Нису се трудили ни да испоље свој утицај на ратну производњу. Вођење рата на разним поприштима сводило се на маневар оним снагама које је било могуће регрутовати, наоружати, обучити и издржавати. Може се слободно тврдити да крајем XIX века и почетком XX века питање студије и производње материјала практично није залазило у ратну вештину.

Војни писци који пишу о ратној вештини ћутке прелазе преко питања наоружања. Тако је Голц, будући творац савремене турске војске, и један од најзначајнијих немачких војних теоретичара пред Први светски рат, испитујући услове успеха у рату 1896. године напи-

²² Чланци из морнарице по први пут су почели да се објављују у *Ратнику* 1904. године. То су следећи чланци: *Прво јунаштво руске флоте и њена сила*, Чемулио и Тако, Вој. М, *Ратник*, свеска IV, април 1904, стр. 500–507; *Подводни рат*, S, *Ратник*, свеска II, фебруар 1905, стр. 311–344; *Контраадмирал Небогатов у цушимској катастрофи*, Са руског превео ***, *Ратник*, свеска X, октобар 1906, стр. 420–462; *Флоте у 1908. години*. Бројни преглед ратних бродова свих великих поморских сила, дислокација њихових флота, марински буџет, ратна пристаништа и арсенали, Средио пешадиски поручник Александар К. Даскаловић, *Ратник*, свеска II, фебруар 1909, стр. 346–354; *Без победе на мору нема је ни на суву (Салватор Р.)*, *Ратник*, свеска IX, септембар 1911, стр. 173–174; *Подводне мине*. Кратко излагање устројства и употребе, S, *Ратник*, свеска XI–XII, новембар-децембар 1911, стр. 147–166.

²³ Бранислав Ђорђевић, *Историја српске ратне вештине*, Београд, 2000, стр. 145–146.

сао: „Најбоља гаранција победе биће – поред добре стратегије и тактике – бројна надмоћност“. Додуше, Голц на једном другом месту говори о значају наоружања (материјала) на морал трупа.²⁴ У својој књизи *Наоружани народ*, Фон дер Голц од 477 страна само једну посвећује наоружању. Интересантно је његово објашњење значаја наоружања: „Исто тако и наоружање је битан услов за успех. Ни најхрабрији војници наоружани копљем и кратким мачем не помажу према магацинкама и олучним топовима“.²⁵

Слично је писао и Наполеон: „Циљ ратне вештине је да се упознају услови које треба остварити да би се водила битка под повољним условима. Организацију, наоружање и обуку трупа треба извести још за време мира“. Као што видимо, наоружање за Наполеона не представља део ратне вештине и тако ће остати и код других војних теоретичара (а и трупних команданата) све до Првог светског рата.²⁶ Међутим, Наполеон је визионарски за ондашњу пушку предвиђао да је „изналазак ватреног оружја све ... изменио; овај велики проналазак сасвим је у корист нападачеву, и ако су многи до сада држали обратно“.²⁷

Огромне техничке припреме које претходе савременом рату укључују могућности брзих промена у стратегији, јер је целокупна пажња усмерена на усвајање нових техничких средстава. Али, зато су техничка модернизација и нова наоружања у уској вези са тактиком, дисциплином ратне вештине. Војска треба да има тактику која одговара њеном наоружању. То значи да замисли командовања и борбени поступци извршилаца тих замисли треба да извуку највећу могућу корист из особина наоружања које, опет, треба да буде праћено непосредним, одговарајућим саображавањем борбених поступака. Исто тако, сасвим је јасно да су тактика и наоружање у тесној зависности од метода борбе и борбених средстава непријатеља.

Ратна вештина, путем доброг искоришћавања свих средстава и начина за вођење рата, „мора гледати да га доведе до жељеног краја са најмање губитака, напора и за најкраће време, да би повратила државу, што је могуће брже, у миран живот“.²⁸ Неповерење у модернизацијске процесе, и у оно што „ново“ доноси, као и чињеница да се око материјалног фактора, а тиме и са употребом наоружања, и са новинама у наоружању многи теоретичари ратне вештине „никако не

²⁴ Ајре, *Ратна вештина и техника*, Београд, 1958, стр. 14.

²⁵ Колмар, фон дер Голц, *Наоружани народ, војна организација и ратовање нашег времена*, Београд, 1904, стр. 139.

²⁶ Ајре, *Ратна вештина и техника*, Београд, 1958, стр. 14.

²⁷ Nilgherrien, *Из области вештине ратовања (офанзива)*, *Ратник*, свеска IV, април 1908, стр. 632.

²⁸ Л. Л. Бајков, *Особине борних елемената и спрема војске за рат и борбу*, превео с руског Драгутин Живановић, Додатак *Ратнику* за мај–јуни 1911, стр. 7.

слажу у тумачењу речи *рата* и срестава, која су за ратовање нужна²⁹ условно су успорили и развој наоружања.

Тежња за техничком модернизацијом и познавањем савременог наоружања, као средства за остварење националних циљева, није заобишла ни српске теоретичаре војне мисли, па се наметала кроз написе у многим текстовима који се баве војним питањима.³⁰ Иако прошлост даје поуке које су примењиве у будућности, то се нарочито не односи на техничку модернизацију. Кроз епохе ратовања постојали су „цијели редови високог развита свакојаких техничких изума“ на које су се војске „ослањале“.³¹ Тако је и тежња код српске војске да жели „... да српско оружје и српско име *свагдан свуда* буде светло и славно, а то нам ваљда нико замерити неће“.³² Покушај самосталности у сопственој војној индустрији огледа се и у ставу да „свака војска мора црпсти сва средства за ратовање из сопствене своје снаге“ и да „успеси војске зависе: ... од спреме саме војске“.³³

Убрзо по формирању Књажевине Србије – и упркос свим дипломатским активностима и успесима Владе и самог књаза, мало очекиваним и не баш уобичајеним када је реч о тако младој државној творевини – постало је сасвим очигледно да је ипак само војска та снага која, спремна, добро опремљена и изузетно мотивисана, може да заштити државне интересе и тешко извојевану, крвљу плаћену слободу Србије. Стога су се убрзана модернизација и наоружавање војске, како би била у стању да се одупре свакој потенцијалној опасности наметнути као основни и приоритетни задатак којем је било подређено све остало. Уосталом, набавка оружја и муниције била је најозбиљнији проблем са којим су се Срби суочавали још од избијања Првог српског устанка – и велике силе и суседне земље су често, у зависности од политичких прилика и сопствених интереса, избегавале да испоруче обећано (а некад и већ унапред скупо плаћено) оружје, па чак и спречавале набавку из других извора.

Модернизација наоружања, као потреба се наметала без обзира на политичке и дипломатске сметње. Став Паје Путника „да таквог наору-

²⁹ Раде Крајновић, *Морални елемент и његов утицај на вође и војску (од Деринга)*, превод с немачког, *Ратник*, свеска I, јануар 1890, стр. 68.

³⁰ Стокић, *Ново оружје нова тактика*, *Ратник*, свеска I–II, јануар-фебруар 1879, стр. 124–148; Стокић, *Ново оружје нова тактика*, *Ратник*, свеска III–IV, март–април 1879, стр. 471–482; Стокић, *Ново оружје нова тактика*, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1879, стр. 742–764; Здр. Рајковић, *Наука и народна одбрана*, *Ратник*, свеска II, фебруар 1884, стр. 138–156; Д. М., *Наука ратовања и техника победе*, превод, *Ратник*, свеска V, мај 1904, стр. 691–693.

³¹ Н. П. Михневић, *Историја ратне вјештине*, Цетиње, 1908, Увод, стр. V.

³² Паја Путник, *Мисли о војној организацији Србије*, Панчево, 1875, Предговор стр. X.

³³ Раде Крајновић, *Морални елемент и његов утицај на вође и војску (од Деринга)*, превод, *Ратник* свеска I јануар 1890, стр. 68; Мих. Д. Лазаревић, *Савремено наоружање и тактика*, *Ратник* свеска X октобар 1904, стр. 513–530; П. Б., *Рат и војска*, превод, *Ратник*, свеска II, фебруар 1905, стр. 245–276.

жања нигде у Европи нема, не може служити као разлог да тога у српској војсци не сме бити“ довољно говори о томе да не сме бити препрека да се српска војска модерно опреми ради испуњења „националног задатка“. У прилог томе он даље говори да: „Мале државе са великим задатцима - а Србија има врло велики задатак – не смеју се задовољавати, да се само онога држе, што виде да друге веће чине, већ морају све могуће чинити и тражити, да услове успеха умноже и увеличају“.³⁴

Пратећи процес модернизације у свету и у свом непосредном окружењу, писци у *Ратнику* су „терали на размишљање“ државни и војни врх, поредећи српску војску са другим војскама из окружења у смислу модернизационих процеса. Такву врсту поређења имамо са репетирком малог калибра „коју је сад аустријска пешадија добила, и која ће се ускоро и код других војсака усвојити“, где писац указује да је „значајна...поправка досадањег наоружања и повећање дејства, и више стручно намеће се питање, да ли ћемо остати на борним поретцима једнометне острагуше (застарелог наоружања – прим. И. М.), које су нам искуства последњих ратова дала, или ћемо и које измене борних поредака усвојити“.³⁵

Супротно распрострањеном мишљењу, војска Краљевине Србије је пред балканске ратове и Први светски рат располагала модернијим наоружањем него било која суседна држава, а имала је модерније оружје и од многих великих сила. Српске брзометне пушке *маузер (М.99, М.907, М.910* па и *80/907)* калибра 7 мм биле су знатно квалитетније од аустроугарских пушака *манлихер М.95, М.90* и *М.88/90*, француских *лебел М.86, М.86/93* и *М.1907*, руских *мосин М.91*, италијанских *каркано М.91...*³⁶ Српска пољска артиљерија рас-

³⁴ Паја Путник, *Мисли о војеној организацији Србије*, Панчево, 1875, стр. 87.

³⁵ Б.Ј. Анђелковић, *Уплив репетирке на тактику пешадије*, превод с немачког, *Ратник*, свеска VII, јул 1889, стр. 553; *Оружање пушком Манлихеровом*, Новости и белешке – Турска, *Ратник*, свеска XI, новембар 1889, стр. 491; *Нова пушка репетирка*, Новости и белешке – Турска, *Ратник*, свеска VIII, август 1889, стр. 108; *Нова швајцарска пушка*, Новости и белешке – Швајцарска, *Ратник*, свеска XII, децембар 1889, стр. 624; Дамњан Влајић, *Дејство аустријске пушке Манлихеровог система са малодимним барутом*, *Ратник*, свеска X, октобар 1892, стр. 354–377.

³⁶ Р. Келер, *Модерно оружје*, приказ, *Ратник*, свеска I, јануар 1901, стр. 153; *Х²+Y*, *Сравњење разних пушака којима су наоружане европске војске*, превод, *Ратник*, свеска V, мај 1899, стр. 25–34; Дамњан Влајић, *Шпанска пушка системе маузерове модела 1893. године*, *Ратник*, свеска V, мај 1896, стр. 598–611; *Пушка М. 1895*, Новости и белешке – Аустро-Угарска, *Ратник*, свеска I, јануар 1896, стр. 121; *Балистичке својине модерних пушака*, Новости и белешке – Норвешка, *Ратник*, свеска IX, септембар 1893, стр. 440; К. Ј., *Калибарско питање у европским војскама*, превод, *Ратник*, свеска XI–XII, новембар-децембар 1892, стр. 557; Дамњан Влајић, *Сувремено наоружање пешадије*, *Ратник*, свеска III, март 1891, стр. 229–253; Дамњан Влајић, *Сувремено наоружање пешадије*, *Ратник*, свеска IV, април 1891, стр. 361–381; Дамњан Влајић, *Сувремено наоружање пешадије*, (свршетак), *Ратник*, свеска V–V, I мај–јуни 1891, стр. 549–585; Ђ. Марковић, *Бездимни барут и тактика*, превод, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1891, стр. 586; *Нова пушка руске пешадије*, Новости и белешке – Русија, *Ратник*, свеска II, фебруар 1892, стр. 211; *Нова пушка*, Новости и белешке – Бугарска, *Ратник*, свеска XI–XII, новембар-децембар 1890, стр. 689.

полагала је веома модерним пољским топовима *снајдер М.907* и *М.907А* калибра 75 мм. У рату се овај топ показао као најбољи пољски топ, после француског топа *М.1897* истог калибра.³⁷

Српске брзометне хаубице 120 мм *М.1910* и 150 мм *М.1910* стране су најбољим на свету. У то време Аустроугарска уопште није имала брзометне хаубице (добила их је тек 1915. години), а Француска је располагала само импровизованим брзометним хаубицама 150 мм *М.904 римајо*. Са друге стране количина овог оружја била је недовољна, али то није био случај само код српске војске. Најгоре стање било је са интендантском опремом, јер је вероватно само турска војска имала лошију. Недостајало је и муниције, нарочито за артиљерију, али ни друге војске нису биле у бољем положају.³⁸

Питање техничке модернизације није се односило само на ватрено наоружање (пешадијско и артиљеријско). *Ратник* је пажљиво пратио достигнућа у развоју наоружања и преносио полемике које су владале у европским армијама о увођењу у наоружање „застарелих“ оружја.³⁹

У периоду до почетка Првог светског рата, сваки нови рат је доносио новине у развоју ратне вештине и примене наоружања. Ратови су полигони за испитивање нових оружја, верификација постигнутих техничких достигнућа, неумитни процес усавршавања ратне технике. Зато се у прилог модернизацији каже да „често је пута новина оружја или начин напада победу задобијао, баш и ако није увек реално дејство апсолутно веће било, него што је више морално дејство на непријатеља то причинило“.⁴⁰

³⁷ Милорад Поповић, *Упоредба француске и немачке пољске артиљерије. Од ђенерала Ронеа*, превод, *Ратник*, свеска IX, септембар 1906, стр. 265–282; Ђ. Марковић, *Бездимни барут и тактика*, превод, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1891, стр. 586; Ђорђе Д. Шпартал, *Аустроугарски 8 цм. брзометни пољски топ М. 5*, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1907, стр. 789–798; Ђорђе Д. Шпартал, *Бугарски брзометни пољски топ система Шнајдер-Кане*, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1907, стр. 799–806; Љубом. Покорни, *О организацији наше садање и будуће пољске артиљерије*, *Ратник* свеска VII јули 1908, стр. 29–52; Љубом. Покорни, *О организацији наше садање и будуће пољске артиљерије*, (наставак), *Ратник*, свеска VIII, август 1908, стр. 175–200; Љубом. Покорни, *О организацији наше садање и будуће пољске артиљерије*, (свршетак), *Ратник*, свеска IX, септембар 1908, стр. 331–351; Петар М. Лазаревић, *Неколико речи о нашој хаубичној артиљерији*, *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1908, стр. 853–866.

³⁸ Небојша Ђокић, *Стварање Српског ваздухопловства у контексту модернизације Српске војске*, Вредновање ваздухопловних традиција, Београд, 1994, стр. 65–75; Небојша Ђокић, *Савезничка помоћ техничкој модернизацији српске војске 1915. године*, Зборник Матице српске за историју 55, Нови Сад 1997, стр. 183–184.

³⁹ Ј. П., *Коњица у савременом рату*, превод, *Ратник*, свеска III, март 1890, стр. 276–302; Ј. П., *Коњица у савременом рату*, (наставак), превод, *Ратник*, свеска IV–V, април–мај 1890, стр. 463–488; Ј. П., *Коњица у савременом рату*, (свршетак), превод, *Ратник*, свеска VI, јуни 1890, стр. 658–654; Л. Л., *Стратегијска и тактичка улога коњице*, превод, *Ратник*, свеска IX, септембар 1892, стр. 258–276; Мила Ј. Радојевић, *Наоружање и спрема коњице*, превод, *Ратник*, свеска I, јануар 1905, стр. 119; Б., *Коњица у савременом ратководству*, *Ратник*, свеска VII, јул 1912, стр. 1–40.

⁴⁰ *Der Sturmangriff Der Infanterie und Seine Vorbereitung*, Тактичко-Техничка штудија од једног који није пешак, Хановер, 1888, приказ књиге, *Ратник*, свеска IV, април 1889, стр. 217.

Период постојања *Ратника* од 1879. до 1914. године био је истовремено и период борбе за изграђивање и усаглашавање српске војне терминологије. Овај процес који је отпочео Драгашевић у свом *Војину*, наставио је у *Ратнику*. Српска војна терминологија изграђивана је, пре свега, на темељима народног језика, јер су основи ратне вештине требало да буду јасни и обичном војнику. Зато су у *Ратнику*, где год је било могуће, страни термини замењивани домаћим називима. Ипак, прихватани су и већ устаљени називи у европским војскама. Тако су одмах прихваћени термини: стратегија, тактика, артиљерија, фронт, корпус, марш, субординација и многи други. То су, углавном, термини који у српској војсци нису имали никакве традиције, па су били лакше прихватљиви за појмове који су пре тога Србима били непознати.⁴¹

Часопис *Ратник*, угледајући се на савремене европске војне листове, потпуно је одговорио захтевима научног листа уопште и културним, информативним и образовним потребама српске војске. Мултидисциплинаран је јер садржи чланке из више научних области: војне науке (ратна вештина), историје, географије, права, психологије, социологије, медицине, технике, лингвистике, организационих наука, економије... Иако је предмет његовог интересовања опште природе, *Ратник* је првенствено расадник војних наука и вештина. Утицај високообразованих официра, пре свега европски образованих, у овом часопису највише се осећао. Радови умних људи из војске тога времена из тактике, стратегије, артиљерије, географије и других области, учинили су доста за подизање српског официрског кора. Било је значајних, студиозних и обимних чланака који су продирали у неистражене области. Многи такви радови касније су штампани као посебна књига.

Ратник је пратио највеће европске војне ствараоце, пре свега немачке, француске, руске и аустријске. Преносио је и коментарисао сва догађања у европској војној пракси и теорији, почев од научних достигнућа до критичких осврта на књиге и оцене разних стручних часописа, појаву новог наоружања и техничких достигнућа у домену војнотехничких наука. На тај начин је надокнађивао недостатак добрих информација и недовољну обавештеност, јер су српска војна публицистика и историографија биле у повоју.

Несумњиво да је *Ратник* садржајем, тематиком и разноврсним радовима из многих области вршио велики утицај на опште образовање војске, посебно официра и подофицира, и да је поставио темеље „српске војне књижевности“. С једне стране, многи угледни српски војни теоретичари огледали су се на његовим странама, а с друге био је нека врста уџбеничке литературе за младе официре.

Крајем XIX и почетком XX века у Србији је покренуто још неколико војних часописа у уредништву Министарства војног (*Војин*

⁴¹ Slavica Ratković-Kostić, *Vojni časopis „Ratnik“ 1879–1934, Vojnoistorijski glasnik 1–3*, Beograd. 2000, str. 64.

1879–1889, *Глас војске* 1890), али кратког века, затим приватни листови *Српска војска* – независни недељни војни лист који је излазио од 1908. до 1912. године, *Узданица* као „војнички лист за науку, неговање војничких врлина и витешку забаву“ који је излазио од 1901. до 1912. године у прво време недељно, а након 1905. године месечно. Краћи период излазили су и листови *Артилериско-инжињериски гласник* (1905–1906) и *Војска* (1903–1907), али нису оставили тако дубок траг као Драгашевићеви *Војин* и *Ратник*.⁴²

Литература

- [1] Ајре, *Ратна вештина и техника*, Београд, 1958.
- [2] Анђелковић, Б. Ј., *Уплив репетирке на тактику пешадије*, превод с немачког, *Ратник*, свеска VII, јул 1889.
- [3] Анђелковић, Ј., *Појмови из ратоводства*, Београд, 1876.
- [4] Б., *Коњица у савременом ратоводству*, *Ратник*, свеска VII, јул 1912.
- [5] Бајков, Л. Л., *Особине борних елемената и спрема војске за рат и борбу*, превео с руског Драгутин Живановић, додаток *Ратнику* за мај–јуни, 1911.
- [6] *Балистичке својине модерних пушака*, Новости и белешке – Норвешка, *Ратник*, свеска IX, септембар 1893.
- [7] *Без победе на мору нема је ни на суву (Салватор Р.)*, *Ратник*, свеска IX, септембар 1911.
- [8] *Белешке Јована Мишковића*, Архив Српске академије наука и уметности, Београд, Историјска збирка, бр. 7242, бележница бр. 15.
- [9] Влајић, Дамњан, *Дејство аустријске пушке Манлихеровог система са малодимним барутом*, *Ратник*, свеска X, октобар 1892.
- [10] Влајић, Дамњан, *Сувремено наоружање пешадије*, *Ратник*, свеска III, март 1891.
- [11] Влајић, Дамњан, *Сувремено наоружање пешадије*, *Ратник*, свеска IV, април 1891.
- [12] Влајић, Дамњан, *Сувремено наоружање пешадије*, (свршетак), *Ратник*, свеска V–VI, мај–јуни 1891.
- [13] Влајић, Дамјан, *Шпанска пушка системе маузерове модела 1893. године*, *Ратник*, свеска V, мај 1896.
- [14] Вој. М., *Прво јунаштво руске флоте и њена сила. Чемулио и Тако* *Ратник*, свеска IV, април 1904.
- [15] Гавриловић, С., *Форгаши, Јован, звоноливац и тополивац из доба Првог српског устанка*, Зборник за друштвене науке Матице српске бр. 49, Нови Сад, 1968.
- [16] Голц фон дер, Колмар, *Наоружани народ, војна организација и ратовање нашег времена*, Београд, 1904.

⁴² Иван Б. Мијатовић, *Корени војне писане речи*, Београд, 2006, стр. 31–32; Иван Мијатовић, *Перо са снагом мача*, специјални прилог 39, *Одбрана* бр. 81, 1. фебруар, Београд, 2009, стр. 40.

- [17] Дамјанов, Петар, *Реч као мач*, Београд, 2004.
- [18] Даскаловић, К. Александар, *Флоте у 1908. години. Бројни преглед ратних бродова свих великих поморских сила, дислокација њихових флота, морински буџет, ратна пристаништа и арсенали*, *Ратник*, свеска II, фебруар 1909.
- [19] *Двадесетпетогодишњица Ратника*, Београд, 1904.
- [20] *Der Sturmangriff Der Infanterie und Seine Vorbereitung*, Тактичко-Техничка штудија од једног који није пешак. Хановер 1888 г, приказ књиге, *Ратник*, свеска IV, април 1889.
- [21] Д. М., *Наука ратовања и техника победе*, превод, *Ратник* свеска V, мај 1904.
- [22] Драгашевић, Јован, *Војна географија Илирског тропоља*, Београд, 1903.
- [23] Драгашевић, Јован, *Први појмови из стратегије*, *Војин* бр. 6, Београд, 1866.
- [24] *Друга Двадесетпетогодишњица Ратника*, Београд, 1935.
- [25] Думић, Оливера, *150 година од првог ливења топова у Србији – Звона из Крагујевачке фабрике*, *Војни информатор* бр. 5–6, Београд, 2003.
- [26] Думић, Оливера, *Крџалије*, *Весник* бр. 35, Београд, 2008.
- [27] Думић, Оливера, *Османска војна сила у доба Првог српског устанка*, у: *Делиград од устанка ка независности* (зборник радова са међународног научног скупа), Београд, 2007.
- [28] Ђокић, Небојша, *150 година од прве серијске производње топова у Србији*, *Расински анали* 2, Крушевац, 2004.
- [29] Ђокић, Небојша, *Савезничка помоћ техничкој модернизацији српске војске 1915. године*, Зборник Матице српске за историју 55, Нови Сад, 1997.
- [30] Ђокић, Небојша, *Стварање Српског ваздухопловства у контексту модернизације Српске војске*, Вредновање ваздухопловних традиција, Београд, 1994.
- [31] Ђорђевић, Бранислав, *Историја српске ратне вештине*, Београд, 2000.
- [32] Ђорђевић, Бранислав, *Српски војни ствараоци о ратној вештини*, *Војно дело* бр. 3, Београд, 1998.
- [33] Ђурић, Димитрије, *Основна тактика три рода војске*, Београд, 1879.
- [34] Ђурић, Димитрије, *Приступ Грисхајмовој Тактици*, *Војин* бр. 1, Београд, 1864.
- [35] Јововић, Божидар, *Колијевка стасовања новог живота*, специјални прилог „Међаши војног новинарства“, *Војска* 24. јануар, Београд, 1999.
- [36] Ј. П., *Коњица у савременом рату*, превод, *Ратник* свеска III март, 1890.
- [37] Ј. П., *Коњица у савременом рату*, (наставак), превод, *Ратник*, свеска IV–V, април-мај 1890.
- [38] Ј. П., *Коњица у савременом рату*, (свршетак), превод, *Ратник*, свеска VI, јуни 1890.
- [39] Келер, Р., *Модерно оружје*, приказ, *Ратник*, свеска I, јануар 1901.
- [40] К. Ј., *Калибарско питање у европским војскама*, превод, *Ратник*, свеска XI–XII, новембар-децембар 1892.

- [41] Коларић, М., *Проблем наоружања за време Првог устанка и Карађорђева тополивница у Београду*, Историјски гласник 4/1949, Београд, 1949.
- [42] Крајновић, Раде, *Морални елеменат и његов утицај на вође и војску (од Деринга)*, превод с немачког, Ратник, свеска I, јануар 1890.
- [43] Лазаревић, Д. Мих., *Савремено наоружање и тактика*, Ратник, свеска X, октобар 1904.
- [44] Л. Л., *Стратегијска и тактичка улога коњице*, превод, Ратник, свеска IX, септембар 1892.
- [45] Лазаревић, М. Петар, *Неколико речи о нашој хаубичној артилерији*, Ратник, свеска V-VI мај-јуни 1908.
- [46] Марковић, Ђ., *Бездимни барут и тактика*, превод, Ратник, свеска V- VI мај-јуни 1891.
- [47] Мијатовић, Иван, *Перо са снагом мача*, специјални прилог 39, Одбрана бр. 81, 1. фебруар Београд, 2009.
- [48] Nilgherrien, *Из области вештине ратовања (офанзива)*, Ратник, свеска IV, април 1908.
- [49] *Нова пушка*, Новости и белешке – Бугарска, Ратник, свеска XI-XII новембар–децембар 1890.
- [50] *Нова пушка репетирка*, Новости и белешке – Турска, Ратник, свеска VIII, август 1889.
- [51] *Нова пушка руске пешадије*, Новости и белешке – Русија, Ратник, свеска II, фебруар 1892.
- [52] *Нова швајцарска пушка*, Новости и белешке – Швајцарска Ратник, свеска XII, децембар 1889.
- [53] *Оружање пушком Манлихеровом*, Новости и белешке – Турска, Ратник, свеска XI, новембар 1889.
- [54] П. Б., *Рат и војска*, превод, Ратник, свеска II, фебруар 1905.
- [55] Перовић, Косовка, Брчић, Љиљана, *Војин најстарији српски војни часопис 1864–1870 Библиографија прилога*, Београд, 2002.
- [56] Покорни, Љубом., *О организацији наше садање и будуће пољске артилерије*, Ратник, свеска VII, јули 1908.
- [57] Покорни, Љубом., *О организацији наше садање и будуће пољске артилерије*, (наставак), Ратник свеска VIII август 1908.
- [58] Покорни, Љубом., *О организацији наше садање и будуће пољске артилерије*, (свршетак), Ратник свеска IX септембар 1908.
- [59] Поповић, Милорад, *Упоредјење француске и немачке пољске артилерије. Од ђенерала Роне-а*, превод, Ратник свеска IX септембар 1906.
- [60] Путник, Паја, *Мисли о војеној организацији Србије*, Панчево 1875.
- [61] *Пушка М. 1895*, Новости и белешке – Аустро-Угарска, Ратник, свеска I, јануар 1896.
- [62] Радојевић, Ј. Мила, *Наоружање и спрема коњице*, превод, Ратник, свеска I, јануар 1905.
- [63] Рајковић, Здр., *Наука и народна одбрана*, Ратник свеска II фебруар 1884.

- [64] S, *Подводне мине. Кратко излагање уређења и употребе, Ратник*, свеска XI–XII, новембар-децембар 1911.
- [65] S, *Подводни рат, Ратник*, свеска II, фебруар 1905.
- [66] Спасић, Живомир, *Почеци Тополивнице у Крагујевцу, у: Пола века науке и технике у обновљеној Србији 1804–1854*, Крагујевац, 1996.
- [67] *Статут листа, Ратник*, свеска I, јануар 1881.
- [68] Стокић, *Ново оружје нова тактика, Ратник*, свеска I–II, јануар-фебруар 1879.
- [69] Стокић, *Ново оружје нова тактика, Ратник* свеска III–IV, март-април 1879.
- [70] Стокић, *Ново оружје нова тактика, Ратник*, свеска V–VI, мај-јуни 1879.
- [71] Мијатовић, Б. Иван, *Корени војне писане речи*, Београд, 2006.
- [72] Мијатовић, Иван, *Војна индустрија у Србији XIX века, Нови гласник* бр. 1–2, Београд, 2008.
- [73] Мијатовић, Иван, *Перо са снагом мача*, специјални прилог 39, *Одбрана* бр. 81, 1. фебруар Београд, 2009.
- [74] Милићевић, Милић, Поповић, Љубодраг, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд, 2003.
- [75] Михневић, Н. П., *Историја ратне вјештине*, Цетиње, 1908.
- [76] Ratković-Kostić, Slavica, *Војни часопис „Ratnik“ 1879–1934*, *Војноисторијски гласник* 1–3, Београд 2000.
- [77] Шпартал, Д. Ђорђе, *Аустро-угарски 8 цм. брзометни пољски топ М. 5, Ратник*, свеска V–VI, мај-јуни 1907.
- [78] Шпартал, Д. Ђорђе, *Бугарски брзометни пољски топ система Шнајдер-Кане, Ратник*, свеска V–VI, мај-јуни 1907.
- [79] X²+Y, *Сравњење разних пушака којима су наоружане европске војске*, превод, *Ратник*, свеска V, мај 1899.
- [80] ***, *Контраадмирал Небогатов у цушимској катастрофи*, превод са руског, *Ратник*, свеска X, октобар 1906.

SIXTY YEARS OF THE MILITARY TECHNICAL COURIER:
ORIGINS OF THE MILITARY TECHNICAL THINKING IN THE
MILITARY PRINTING OF THE KINGDOM OF SERBIA

Mijatović B. Ivan,
Ministry of Defence of the Republic of Serbia, Military Museum, Belgrade

ARTICLE TYPE: Historical Item, Editorial

Summary:

The article sheds light on the origins of the military technical thinking in the military publishing of the Kingdom of Serbia with a view to marking a jubilee – the sixtieth anniversary of the Military Technical Courier. „Vojin“, the first military review, printed in the middle of 19th century as a private

venture, covered a wide scope of military issues, among which a special place was given to „the science of weapons“. No sooner had this review ceased to exist than The Headquarters of the Army of the Kingdom of Serbia started publishing a new military review, 'Ratnik', which, apart from the art of war and war literature, dealt with the science of weapons in order to inform officers about the latest achievements in military technology and to educate them as well. Serbian military thinking, including its technical aspect, did not fall behind modern trends in its European and world counterparts until 1914. The development of weaponry in Europe and the world was regularly covered on the pages of military reviews.

Key words: Military publishing, Vojin, Ratnik, military thinking, art of war, military technical thinking, modernisation, military technology, armament.

Datum prijema članka: 27. 03. 2012.

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje: 30. 03. 2012.